Meester van het licht

Architect Alvar Aalto

Peter Timmerman

De Finse architect Alvar Aalto is beroemd vanwege zijn zorgvuldig ontworpen gebouwen die perfect op de omgeving aansluiten. Aalto bemoeide zich met alles: van het stedenbouwkundig plan tot en met het kleinste lichtschakelaartje. Het meest karakteristiek voor zijn architectuur is de zorgvuldige omgang met licht. Of hij nou een gemeentehuis, kerk of bibliotheek bouwde, de lichtwerking is in zijn gebouwen altijd subliem.

Alvar Aalto (1898-1976) is Finlands meest bekende architect. Hij was buitengewoon productief en ontwierp naast kerken, villa's en musea ook bibliotheken, stadhuizen, een hogeschool, een universiteit en zelfs complete stadcentra voor Seinäjoki en Rovaniemi. Aalto bouwde niet alleen in Finland; zo realiseerde hij ten westen van Parijs een villa voor de kunsthandelaar Louis Carré. In Duitsland bouwde hij in Essen het muziektheater en voor Wolfsburg ontwierp hij twee kerken en een cultuurcentrum mét bibliotheek. Aalto ontfermde zich ook over de inrichting van zijn gebouwen. Hij richtte zelf het meubelmerk *Artek* op waarvoor hij stoelen van gebogen hout ontwierp, diverse lampen en gordijnstoffen. En wie kent niet zijn Savoy-vaas voor het glasmerk *Iittala?*

Souplesse

Aalto wist altijd met grote souplesse en elegantie een bouwopdracht vorm te geven. Nergens is zijn architectuur beklemmend of dogmatisch: er is altijd sprake van openheid, vrijheid. Ruimtes vloeien soepel in elkaar over, routes zijn logisch en functioneel, niets zit het wonen en werken in de weg. Dankzij de toepassing van veel natuurlijke materialen, zoals hout, is het altijd plezierig vertoeven in een Aalto. Zijn gebouwen reageren subtiel op de omgeving en voegen zich moeiteloos in een bestaande context, of dat nu een drukke wijk in Helsinki of een verlaten rots aan een idyllisch meertje is. In zijn eigen zomerhuis in Säynätsalo experimenteerde Aalto volop met nieuwe materialen en bouwwijzen. Een architectuurlaboratorium waar hij stenen op verschillende manieren metselde en onderzocht hoe het licht erop viel, hoe het water er af liep en of er na verloop van tijd mossen op zouden groeien. Niets is in Aalto's werk aan het toeval overgelaten en zeker niet de beheersing van het licht. Dat is Aalto's handelsmerk. In zijn gebouwen is er altijd een plek waar het licht op haast magische wijze binnenvalt.

Licht dat de trap afwandelt

Het plaatsje Säynätsalo ligt vlakbij Aalto's geboorteplaats Jyväskylä, in een prachtig schiereilandengebied. Säynätsalo heeft nog geen vierduizend inwoners en kent derhalve een knus gemeentehuis. Aalto won de prijsvraag uit 1949 met een ontwerp dat naast het gemeentehuis ook een aantal appartementen, een bibliotheek en enige winkels omvat. Het geheel ligt op een kunstmatige verhoging en is rondom een centrale patio gegroepeerd. De binnenplaats, een grasveldje met vijver, is zeer intiem. Wie het gemeentehuis betreedt en de trap naar de raadszaal oploopt, wordt getroffen door het fraaie licht dat als het ware de trap afwandelt. Aalto bracht op de eerste verdieping een smalle strook ramen aan die op het zuiden georiënteerd is (1). Als de zon hoog genoeg staat, valt er een mysterieuze lichtbundel op de donkere bakstenen trap (2).

Een kruis van licht

Voor de provinciestad Lahti in Zuid-Finland mocht Aalto in 1969 een nieuwe kerk bouwen, de Ristinkirkko (Kerk van het Kruis). Aalto betoonde zich ook hier gevoelig voor de omgeving en

Afbeelding 1 – gemeentehuis, Säynätsalo

Afbeelding 2 – gemeentehuis, Säynätsalo

Afbeelding 3 – kerk, Lahti

wist de kerk zo op een heuvel te positioneren dat de toren en voorgevel vanaf het centrale stadsplein goed te zien zijn en zo de toeschouwer naar de kerk lokken. Eenmaal nabijgekomen valt een gestileerd kruis op dat met raampjes is uitgespaard in de voorgevel (3). Achter dit kruis gaat het trappenhuis schuil; door de vele vensters valt licht naar binnen (4). Wie door zijn oogharen kijkt ziet het kruispatroon op de tegenoverliggende muur geprojecteerd in kleine vierkanten van licht. Omdat de raampjes relatief klein zijn ten opzichte van de dikke muur valt het glas helemaal niet op. De nisjes zijn spierwit gepleisterd en raken door het daglicht overbelicht. Een haast magisch effect als je de trap opgaat, omdat de zware muur in licht lijkt op te lossen (5). Overdag verlichten de raampjes het trappenhuis binnen, 's avonds zijn de rollen omgekeerd en valt licht van het trappenhuis naar buiten. De voorgevel omvat dan een kruis van licht dat precies vanaf het centrale stadsplein te zien is.

Afbeelding 7 – Nationaal Pensioen Instituut, Helsinki Foto's: Peter Timmerman

Licht van boven

Licht van boven doet wonderen, dat wisten de Romeinen al toen ze het Pantheon in Rome bouwden. In dit gigantische koepelvormige gebouw bevindt zich helemaal bovenin een oculus waar een bundel licht door naar binnenvalt. Dit licht wekt op magische wijze het interieur tot leven. Een functioneel daklicht uit de twintigste eeuw eeuw is natuurlijk heel wat anders, maar toch gaat er ook van dat licht een zekere magie uit. Licht van boven krijgt een abstracte kwaliteit, omdat niet precies te zien valt waar het vandaan komt. Het lijkt uit een andere wereld te komen dan onze alledaagse. Aalto was dol op daklichten. Op de meest uiteenlopende plekken paste hij ze toe: als een hoekje in een gebouw te donker dreigde te worden of bijvoorbeeld om de entree van een zaal te accentueren, zoals in het cultuurcentrum van Wolfsburg (6). In zijn eigen woonhuis in Helsinki bouwde hij zelfs een daklicht in de inloopkledingkast!

Aalto ontwierp gedurende zijn leven een aantal bibliotheken waarbij hij altijd zorg droeg voor een goede lichttoetreding door middel van daklichten. Zijn grootste bibliotheek staat in het Russische Vyborg (voor de Winteroorlog van 1939-1940 was dit de Finse plaats Viipuri). Het gehele plafond bestaat uit een raster van ronde daklichten. Naast plezierig licht om goed bij te kunnen werken zorgen de daklichten er voor dat het dak minder massief aanvoelt. Bovendien ontstaat er een aangenaam contact met het weer buiten; als het daar opklaart, klaart het binnen ook op. Een soortgelijk plafond ontwierp Aalto voor de bibliotheek van het Nationaal Pensioen Instituut in Helsinki (7). Aalto experimenteerde voortdurend met zijn daklichten en deed een meesterlijke vondst: buiten op het dak boven de daklichten plaatste hij lantaarntjes die 's nachts van buitenaf het gebouw verlichten. Dit paste hij onder andere toe in het cultuurcentrum in Wolfsbrug, maar ook in het hoofdkantoor van het bedrijf Enso-Gutzeit in Helsinki. Buiten op het dak ontstaat een wonderlijk landschap van lichtkoepels en lantaarntjes, terwijl binnen 's avonds licht neerdaalt.

Ir. Peter Timmerman is architectuurfotograaf en publicist. Tevens is hij hoofd van het bureau Studium Generale van de Universiteit Twente.

Afbeelding 4 – kerk, Lahti

Afbeelding 5 – kerk, Lahti

Afbeelding 6 – cultuurcentrum, Wolfsburg